

CE ESTE CURAJUL?

"Omul curajos este lipsit de teamă atât cât poate fi un om" (Aristotel, *Etica Nicomahică*)

CIPRIAN MIHALI

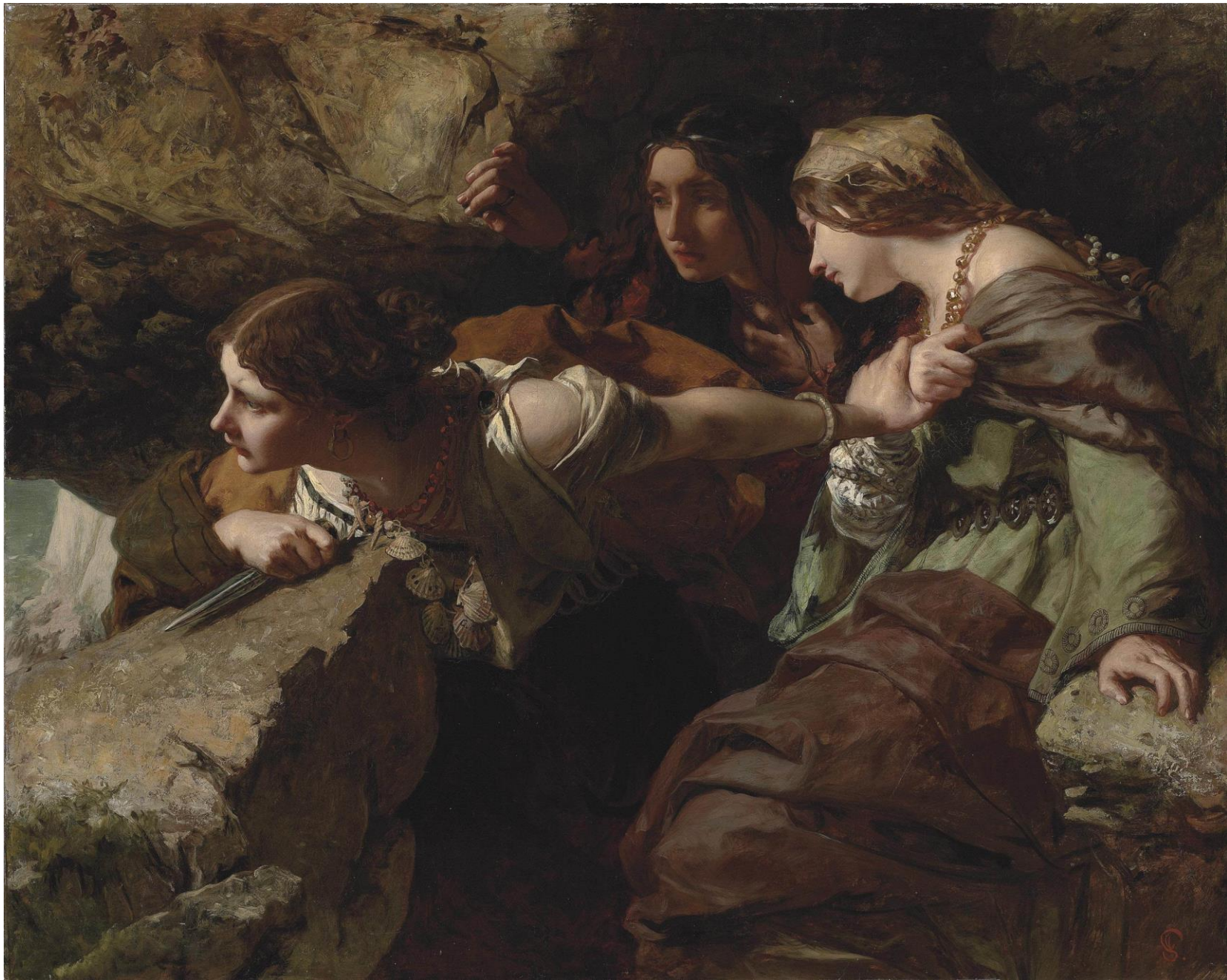
FILOSOFIE SOCIALĂ

ANUL I FILOSOFIE, UBB

*Curajul, teama și disperarea:
privind bătălia*

James Sant, cca. 1850

12 ÎNTREBĂRI DESPRE CURAJ

1. Când ați fost curajoși ultima dată?
2. Ce nu este curajul?
3. Este curajul o valoare (indiferentă celorlalte valori)?
4. Ce este apreciabil în curaj?
5. Un kamikaze trebuie urât, disprețuit, sau apreciat, respectat?
6. Cine e mai demn de dispreț: teroristul cu drona sau teroristul sinucigaș din avion?
7. Este curajosul egoist sau altruist?
8. Gândire, vorbire, faptă: unde stă curajul?
9. Există curaj colectiv?
10. Curajul este „singur împotriva tuturor”?
11. Există curajul de a NU face ceva?
12. Ce înseamnă curajul: a spera sau a dispera?

CUPRINS

12 întrebări despre curaj

INTRO – citat din Hannah Arendt

1. Curajul în istoria filosofiei: lumea antică, virtute și morală
2. Curajul în istoria filosofiei: lumea modernă, politică și subiectivitate
3. Dimensiunea morală a curajului
  - 3.1. Curajul adevărului. Curajul și timpul
  - 3.2. Curajul, speranța, demnitatea

INSERT despre filosofie și curaj – citat din John Dewey

4. Dimensiunea socială a curajului
  - 4.1. Condițiile sociale ale curajului
  - 4.2. Cum devenim curajoși în societate?
  - 4.3. Curajul și democrația
  - 4.4. „Trebuie să fii curajos!”

EPILOG – citat din Hannah Arendt

INTRO

Curajul, pe care îl considerăm încă a fi indispensabil pentru acțiunea politică și pe care Churchill l-a numit cândva „prima dintre calitățile umane deoarece este calitatea care le garantează pe toate celelalte”, nu răsplătește sentimentul nostru individual de vitalitate, ci ne este cerut de însăși natura domeniului public. Asta deoarece această lume a noastră, pentru că a existat înainte de noi și este destinată să dureze mai mult decât viețile noastre în ea, pur și simplu nu-și poate permite să acorde mai întâi interes vieților individuale și intereselor legate de ele; ca atare, domeniul public se află în cel mai ascutit conflict cu puțință cu domeniul nostru privat unde, prin protecția familiei și a casei, totul servește și trebuie să servească securitatea procesului vieții. Este nevoie de curaj chiar și pentru a părăsi securitatea protectoare a celor patru pereți ai noștri și a intra în domeniul public, nu din cauza anumitor pericole ce ne pot aștepta, ci pentru că am ajuns într-un domeniu în care preocuparea pentru viață și-a pierdut validitatea. **Curajul eliberează oamenii de grija lor față de viață în favoarea libertății lumii. Curajul este indispensabil deoarece în politică nu viața, ci lumea este în joc.**

(Hannah Arendt, *Între trecut și viitor*)

CURAJUL ÎN ISTORIA FILOSOFIEI: LUMEA ANTICĂ, VIRTUTE & MORALĂ

- În gândirea clasică despre curaj, el este conceput ca **locul perfect de articulare între idee și acțiune**: într-o anumită situație, un act este perceput ca fiind cel mai bun, cel mai potrivit, cel mai drept; și ar trebui pur și simplu să „avem curajul” să trecem de la idee și de la intenție la eficiența realității. Curajul este **puterea sufletului** necesară pentru realizarea ideii bune.
- Aristotel: putem delibera asupra celor mai eficiente modalități de a atinge un scop bun datorită unei facultăți, ***phronesis***, intermediară între idee și act, între universal și singular, între regula generală și situația particulară, care intervine pentru a ajuta puterea sufletului ca să-i dea direcția „corectă”.
- Curajul nu este numai, sau chiar în primul rând, de partea pasiunii, impetuozității și impulsivității – căci atunci ar putea servi tuturor cauzelor, inclusiv celor mai iluzorii și amurale – **puterea sufletului este ordonată prin rațiune la un standard mai înalt, un scop bun, o idee despre cei duri și cei buni**. Puterea și pasiunea sunt concepute ca bază naturală de la care omul își poate cuceri umanitatea și virtutea prin exercitarea logosului său.

CURAJUL ÎN ISTORIA FILOSOFIEI: LUMEA MODERNĂ, POLITICĂ & SUBIECTIVITATE

- Discursul antic despre virtuți este înlocuit de constatarea unei civilizări, a unei „aculturări” printr-o serie de practici sociale, cum ar fi munca sau comerțul. Curajul este exterior acestor practici de socializare și pasiunilor civilizatoare, cum ar fi frica și interesul.
- Hume – curajul este virtutea celor needucați, a popoarelor necivilizate: „*Printre toate națiunile needucate care nu au [...] cunoscut pe deplin beneficiile care însoțesc binefacerea, dreptatea și virtuțile sociale, curajul este calitatea supremă.*”
- Odată cu modernitatea, curajul trebuie interogată filosofic în virtualitățile și expresiile sale politice și nu în contextul unei morale. **Concepția noastră modernă despre curaj** implică atât **legătura cu fragilitatea umană, cât și cu caracterul aleatoriu al circumstanțelor** și se întemeiază pe o îndoială cu privire la natura și interesul său strict politic.
- Decalajul existent astăzi între mass-media și filosofie pe tema curajului: decalajul dintre apelul la responsabilitate privitor la toți subiecții – un apel care încă presupune existența unui subiectul suveran al moralității antice – și o **nouă concepție filosofică a subiectului, perceput ca fiind din ce în ce mai puțin suveran, din ce în ce mai puțin stăpân pe sine și pe lume**. Nu mai este izolat de lume ca observator imparțial, ci în inima lumii, într-o situație singulară, incapabil să-și dirijeze cursul existenței pornind de la obiective predefinite pe care ar fi suficient să le urmeze cu scrupulozitate.

3. DIMENSIUNEA MORALĂ A CURAJULUI

- Curajul – virtutea universal admirată, lașitatea pretutindeni disprețuită
- O universalitate care nu dovedește nimic, chiar suspectă (admirată și de ticăloși sau proști?) – există ticăloșie curajoasă, curajul unui asasin
- Voltaire: „curajul nu este o virtute, ci o calitate comună scleraților și eroilor” (precum inteligența sau forța)
- Teroristul eroic stă mărturie, prin sacrificiul său, pentru sinceritatea și poate pentru dezinteresul motivațiilor sale
- Ceea ce apreciem moral la curaj (până la sacrificiul de sine) = un risc acceptat fără motivație egoistă, o formă de altruism, de dezinteresare, de detașare, de distanțare de sine
- Curajul nu este cu adevărat apreciabil moral decât **dacă se pune**, măcar parțial, **în serviciului celuilalt**
- Culmea curajului: cel în fața morții, în care eul nu-și găsește nici o recunoaștere imediată, concretă și pozitivă – fericire
- Acțiunea curajoasă dovedește stăpânire, demnitate, libertate
- Fără a fi mereu moral în esența lui, curajul este ceva fără de care orice morală ar fi imposibilă sau lipsită de efect
- Curajul forțează respectul; frica și lașitatea sunt egoiste
- Curajul nu este absența fricii, ci capacitatea de a o depăși printr-o voință superioară.

3.1. CURAJUL ADEVĂRULUI. CURAJUL & TIMPUL

- Curajul politic = a înfrunta adevărul, pornind de la a-l spune: **parrhesia**, adevărul gânditorilor greci, constă în această sinceritate, curajul de a spune adevărul, de a-și spune opinia și gândurile.
- Cum putem distinge, în peisajul politic, discursul franc de discursul demagogic? La originea acestei tulburări se află o anumită utilizare sofistică a vorbirii, constând în instrumentalizarea discursului nu pentru a emancipa publicul căruia i se adresează, ci pur și simplu pentru a-i face pe plac. În centrul crizelor de încredere democratică, găsim o „desubstanțializare a limbajului” (Cynthia Fleury) dar și un **exces de elocință**, ceea ce face ca decriptarea adevărului să fie dificilă.
- Curajul nu are sens decât în **finitudine** și temporalitate, în durată
- Curajul de a **începe** și curajul de a **continua** – curajul nu poate fi teaurizat și nici capitalizat
- Curajul nu există decât în **prezent** – trecutul este obiect de cunoaștere, viitorul de speranță sau de imaginație: a dori să fii curajos săptămâna viitoare sau peste zeci ani nu este curaj
- Nu ai nevoie de curaj să înfrunți ceea ce nu mai este și nici ceea ce o să fie (pentru noi, de exemplu: să fii azi curajos în raport cu nazismul, dictatura comunistă, sfârșitul lumii etc.)

3.2. CURAJUL, SPERANȚA, DEMNITATEA

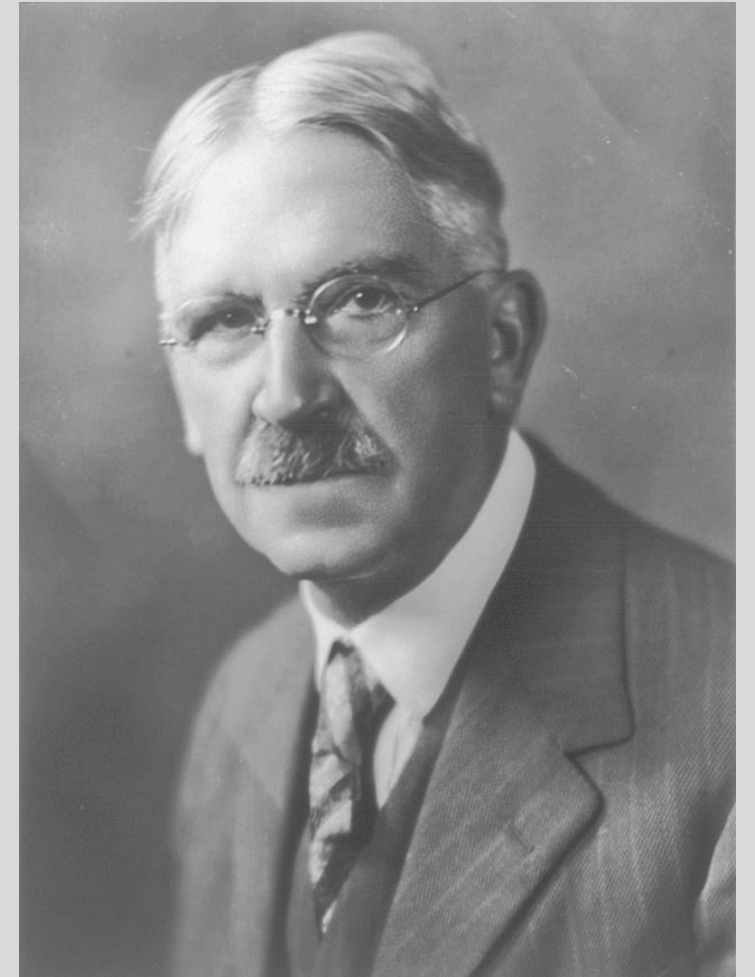
- A fi curajos împotriva **pericolului**, riscului, amenințării, dar și împotriva nefericirii și a suferinței, a unui handicap, a unui eșec – teama de durere, teama de tortură, teama de moarte, toate iminente
- Curajul și **speranța**: nu sperăm decât la ceea ce nu depinde de noi. Speranța e o virtute pentru credincioși, curajul e o virtute pentru oricine
- E mai ușor să fii brav în luptă când speri să câștigi, dar **e nevoie să fii curajos atunci când lipsește speranța**; curajul și posibilitatea de a pierde, curajul învinșilor
- A lupta știind că pierzi: pentru a rămâne demn: *„oamenii cu adevărat curajoși nu acționează decât pentru frumusețea actului curajos”*; în forma sa cea mai înaltă, curajul e „fără speranță”, chiar contrar speranței
- Când nu mai e nimic de sperat, nu mai e nimic de **temut**: să ne temem de cel care nu se teme de nimic
- Curajul nu e lipsit de măsură: trebuie măsurate riscurile posibile
- E frumos să-ți riști viața pentru o cauză nobilă, dar lipsit de sens să o faci din pură **fascinație pentru pericol**
- Curajul se ține pe o culme între două abisuri: cea a **lașității** și cea a **temerității**: lașul e prea legat de frica lui, temerarul prea neglijent cu viața lui sau cu pericolul; eroul curajos e umil, pentru că măsurat

INSERT DESPRE FILOSOFIE & CURAJ

Când apărăm filosofia tradițională a intelectualismului, credem că apărăm cauza reflecției imparțiale, definitive și dezinteresate. De fapt, doctrina intelectualismului istoric, a savantului spectator, a fost inventată de oameni plini de aspirații intelectuale pentru a se consola cu neputința socială și materială a gândului pe care l-au slujit.

Contextul și lipsa de curaj i-au împiedicat să se asigure că știința lor contează pe parcursul evenimentelor și și-au găsit drept alibi această idee despre cunoaștere că este mult prea sublimă pentru a fi pângărită de orice contact cu ceea ce participă la schimbare și practică.

(John Dewey)

4. DIMENSIUNEA SOCIALĂ A CURAJULUI

4.1. Condițiile sociale ale curajului

- Curajul și încrederea nu sunt întotdeauna deja date: este vorba despre a gândi **dispozitivele** care permit unui număr cât mai mare de persoane să dobândească astfel de dispoziții în fața vieții și care vor putea să participe la procesele de investigare și co-construcție în comun a problemelor care îi privesc.
- A chestiona curajul = a chestiona condițiile sociale care permit indivizilor să dobândească încredere și dispoziții pentru inteligența experimentală, colaborativă; condiții sociale care le-ar consolida capacitatea de participare.
- John Dewey – cum dobândim curajul social, curajul public? Emoție – angajament – participare la grup – recunoaștere
  - A) manifestarea unui curaj legat de **emoție** și de trecerea de la ea la **angajament**. Ce anume permite trecerea la acțiune de la o tulburare, un conflict sau o suferință socială?
  - B) această experimentare a comunității de acțiune pe care o constituie publicul este și **locul experimentării unei posibile transformări a identităților prin participarea la grup**. Prin asta actorul dobândește nu numai noi abilități, ci și o încredere legată de **mecanismele de recunoaștere**. Ceea ce ne învață experimentarea specifică publicului este și ce anume **ce înseamnă să „faci un grup”, să construiești și să te poziționezi ca un „grup” în societate și să dobândești o voce colectivă.**

4.2. Cum devenim curajoși în societate?

John Dewey descrie curajul ca „afirmare de sine” (**self-assertion**) în funcție de **trei** caracteristici:

- 1) O tendință spre **inițiere**, spre gestul inaugural: a porni de la impuls ca momentul de fractură și ruptură cu obiceiurile stabilite și consimțite. Impulsul, atunci când este recunoscut ca atare, în acest gest de **începere**, exprimă o „putere proprie” care încă nu a primit consimțământul altora, o putere care **se riscă** introducând variabilitatea în ordinea existentă, afirmându-se în fața descurajării pasive.
- 2) Atitudinea de afirmare de sine ca angajament de a menține și exprima acest moment inaugural evidențiază **încrederea** în acest gest, încrederea în sine ca un fel de credință (*faith*) în rolul pe care îl poți juca în transformarea ordinii lucrurilor, ca agent al unei posibile transformări sociale.
  - dimensiunea **încrederii interne** în curaj + dimensiunea **încrederii sociale** corelative: individul nu se poate investi total încrezător în exprimarea individuală a unui ideal care s-ar numi „*singur împotriva tuturor*”, dar se poate angaja făcându-se vocea forțelor schimbării încă latente în domeniul social.
  - încrederea ar fi legată mai întâi de intuiția (și apoi de cercetarea experimentală) că acest ideal care emană din impulsul său, care ascunde forța concretă a emoției, răspunde și la ceva care este de ordinul unei **posibilități sociale reale**, o tendință care ar putea fi împărtășită și care merită angajamentul.
- 3) momentul **efortului practic** presupus de acest ideal care nu emană dintr-o impunere exterioară, ci dintr-un impuls concret – a afirma un ideal imprimându-l în acțiune. **Curajul este o executive force (Dewey).**

4.3. Curajul și democrația

- John Dewey: dimensiunea curajului nu mai are nimic de-a face cu vreo formă eroică sau exemplară care ar aparține vreunui individ, erou, model, păstor sau martor. Curajul are sens doar în dinamica dezvoltării personalității în mediul său comunitar, în împărtășirea – cu ceilalți – a unui **angajament de încredere pentru îmbunătățirea condițiilor de conviețuire**. De la impulsul legat de afect la angajamentul față de transformarea socială, **curajul presupune și hrănește spațiul democratic**, în care oportunitatea de a participa la experiență și de a-și desfășura potențialele este deschisă pentru toată lumea.
- „arenele publice” contemporane, prin intermediul mass-media și prin discursurile și dispozitivele statului, marchează o revenire generală la discursul virtuților și mai ales al curajului. Spațiul „mediatic” acordă o atenție deosebită **figurilor singulare ale bărbaților sau femeilor capabile să se pună în pericol**, să-și depășească temerile pentru o cauză care îi depășește și pentru care devin emblematici, indivizilor dispuși să se depășească, hrănind astfel un fel de „cult al performanței” care face din campionii noștri modele exemplare.
- momente de apropiere *colectivă* care ne spun ceva despre posibilitatea implicării într-o societate în care, de foarte multe ori, indivizii au internalizat atât de mult discursul dominant al responsabilității individuale, încât vor dezvolta mai degrabă atitudini de **vinovăție în raport cu situația lor de suferință**, cu ceea ce va fi apoi interpretat ca situații de eșec personal.

4.4. «Trebuie să fii curajos! ».

- Sensul clasic al cuvântului „curaj”: un sens legat de risc, de vitejie, dar și de efort și rezistență.
- Discursul politico-moral al statului este în același ton: sub apelul neîncetat la responsabilitate individuală, alimentează o somație explicită sau implicită la merit și efort care încearcă să aibă efecte performative asupra indivizilor, blocând sensul cuvântului „curaj” într-**o formă stereotipă: curajul necesar fiecărui individ, atom al societății, căruia i s-a acordat oficial egalitatea și de la care se așteaptă cu fermitate să răspundă pentru el însuși, pentru cariera sa, pentru eșecurile și succesele sale, căruia i se încredințează datoria de a asuma și de a se asuma, de a face parte din cei care se trezesc devreme, de a-și gestiona viața ca un antreprenor.**
- Chemarea la curaj care rămâne la această perspectivă deopotrivă eroică și merituoasă = **o reducere a problemei capacității de fi curajos la posibilitatea de a fi curajos.** Discursurile și dispozitivele contemporane îi pun pe indivizi în fața unui ordin de fi curajoși care spune: „**trebuie să fii curajos!**” și asta presupune formal posibilitatea ca ei să poată fi curajoși.
- Această abordare rămâne doar la o **posibilitate formală, întărită de valorizarea „eroilor morali”, exemple de curaj;** ea nu interoghează **capacitatea reală a indivizilor într-un anumit context de a dezvolta astfel de dispoziții în fața vieții.** Totul se petrece ca și cum posibilitatea formală ar implica automat o capacitate reală. O astfel de presuposiție poate spori și mai mult **povara responsabilității,** generând **forme de vinovăție** la persoanele care nu reușesc să-și transforme posibilitatea în capacitate, dar și **noi forme de dispreț social față de acei indivizi despre care se spune că „nu sunt foarte curajoși”.**

EPILOG

Hannah Arendt, *Condiția umană*

Păstrarea lumii și protejarea ei împotriva proceselor naturale se numără printre corvezile care presupun monotona îndeplinire a sarcinilor cotidiene. Această luptă a muncii, spre deosebire de maniera esențialmente pașnică în care munca se supune ordinilor nevoilor corporale imediate, deși este poate chiar mai puțin „productivă” decât metabolismul direct al omului cu natura, are o mult mai strânsă legătură cu lumea, pe care o apără împotriva naturii. În vechile basme și în povestirile mitologice, ea a luat adesea forma grandioaselor lupte eroice purtate împotriva unor piedici covârșitoare, ca în povestea despre curățarea staulelor lui Augias de către Hercule, una din cele douăsprezece „munci” pe care eroul le-a avut de îndeplinit. Un înțeles apropiat, de ispravă eroică ce are nevoie de o tărie și de un **curaj** considerabile, înfăptuită într-un spirit de luptă, descoperim în întrebuințarea medievală a cuvintelor *labor, travail, Arbeit*.

Totuși, lupta de zi cu zi în care corpul omenesc este prins pentru a păstra lumea curată și a împiedica degradarea ei se aseamănă într-o mică măsură cu faptele eroice; **tenacitatea** de care este nevoie pentru a repara, din nou în fiecare zi, stricăciunile produse de ziua de ieri **nu înseamnă curaj**, iar ceea ce face efortul dureros nu este pericolul, ci repetarea lui neîncetată. „Muncile” herculeene au în comun cu toate marile isprăvi faptul că sînt unice; din nefericire însă doar miticele staule ale lui Augias vor rămîne curate odată ce efortul a fost făcut și sarcina a fost îndeplinită.